

Зовнішня політика та міжнародне становище України за часів Президента Петра Порошенка очима експертів

Використано результати двох опитувань експертів Центром миру, конверсії та зовнішньої політики України – у червні 2014 р. та грудні 2018 р. – за традиційною методикою (застосовується з 1997 р.) серед чотирьох груп осіб, причетних до аналізу, планування, експертизи зовнішньої та безпекової політики України та прийняття політичних рішень (працівники органів державної влади й державних аналітичних структур, військова еліта, народні депутати, фахівці з вишів та неурядових організацій, журналісти) та які представляють основні регіони України – Центр (в основному – Київ), Схід, Захід, Південь. Автор програми дослідження – О. Потехін. В опитуванні брали участь 57 експертів у червні 2014 р., для порівняння залучено результати опитування 71 експерта, проведеного у другій половині грудня 2018 р.

Сучасні виклики європейській безпеці, обумовлені новітньою російською агресією, мають безпосередній вплив на зовнішню політику та міжнародне становище України. Політика Кремля, який керується геополітичними мареннями у прагненні «обійняти належне місце у світовій політиці» шляхом провокування низки криз, його претензії на виключну сферу впливу на «пострадянському» просторі з 2014 року, різко змінили європейський політичний ландшафт. Російська анексія Криму та вторгнення її військ до Східної України стали першою з часів закінчення Другої світової війни спробою силової зміни європейських кордонів такого масштабу. Росія демонстративно кинула виклик міжнародній системі, яка склалася за підсумками Другої світової війни та після завершення періоду «холодної війни». Російська агресія здійснюється комплексно, включаючи до себе інформаційно-пропагандистську складову, економічний і дипломатичний тиск, а військові операції проводяться приховано, з використанням незаконних збройних формувань. Агресивні дії спрямовані, насамперед, проти України, але російська «гібридна війна» передбачає досягнення далекосяжних цілей, підлив безпекових засад демократичного Заходу.

ЧАСТИНА 1. ЗАГРОЗИ ТА ЗДАТНІСТЬ ЇМ ПРОТИСТОЯТИ

2014 рік був для зовнішньої політики України надзвичайно складним і, водночас, переломним. Завдяки Революції Гідності було усунуто від влади злочинний режим Януковича. За таких обставин почалася російська агресія: окуповано Крим і частку територій Донецької та Луганської областей. В Україні відбулася легітимізація нової влади в результаті позачергових виборів Президента та Верховної Ради. Нарешті було підписано і ратифіковано Угоду про асоціацію з ЄС. Протягом 2014 – 2018 років відбувалося просування країни шляхом європейської та євроатлантичної інтеграції, хоча слід визнати, що цей процес був складним, суперечливим, багато в чому непослідовним. Створилася коаліція демократичних держав на підтримку післяреволюційної України, спільними зусиллями вдалося зупинити подальшу російську агресію, але їх було явно недостатньо для відновлення територіальної цілісності держави та примушення путінської Росії поважати засади міжнародного права. Загалом експерти наприкінці досліджуваного періоду практично не змінили оцінки порівняно з літом 2014 р. щодо позитивного впливу Євромайдану та згодом Революції Гідності на міжнародне становище України (табл. 1).

На думку експертів, верхівка владної президентської вертикалі в особі П. Порошенка та його адміністрації посилили вплив на формування зовнішньої політики України. Водночас роль професіоналів з МЗС децю зросла, особливо порівняно з 2013 роком, коли вона впала до нуля. Важко виокремити впливи МЗС та Головного управління зовнішньої політики Адміністрації Президента, бо діяли вони узгоджено.

Вплив законодавчого органу – Верховної Ради – помітно збільшився, а Кабінету Міністрів – зменшився (табл. 2). Роль такого легітимного органу як РНБОУ стала помітною. Втім, практично повністю були відсутні впливи з боку регіональних лідерів,

Таблиця 1

	Яким чином на міжнародне становище України вплинула Революція Гідності ?				
	позитивно	скоріше позитивно, ніж негативно	скоріше негативно, ніж позитивно	негативно	ніяк не вплинула
Червень 2014	60 %	36 %	1 %	2 %	1 %
Грудень 2018	56 %	37 %	6 %	0 %	1 %

представників громадянського суспільства та експертного середовища. Формування зовнішньополітичного курсу стало, певною мірою, більш транспарентним. Помітно зросла діяльність в цій сфері вузького неформального кола осіб навколо Президента та впав рівень впливу на зовнішню політику з боку фінансово-промислових груп.

Переважає більшість експертів досить скромними вважають результати діяльності Президента, Прем'єр-міністра та Верховної Ради щодо позитивних зрушень у міжнародному становищі України. Експерти виявляють розуміння, що далеко не все в цій царині залежить від можновладців, але вважають: умови реалізації інтересів України покращуються, однак поки що – без відчутного прогресу (табл. 3).

Серед актуальних загроз національній безпеці України, передусім, були та є агресивні дії Росії, що спрямовані на виснаження української економіки і підрив суспільно-політичної стабільності з метою знищення України як держави. Водночас простежується й тенденція до загострення й інших, вже традиційних, загроз. Зокрема, неефективність системи забезпечення національної безпеки та оборони України, корупція й неефективна система державного управління, економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення, загрози енергетичній безпеці, загрози інформаційній безпеці, загрози кібербезпеці та безпеці інформаційних ресурсів, загрози безпеці критичної інфраструктури, загрози екологічній безпеці.

Експерти 2018 року дещо зменшили вагу таких загроз як порушення територіальної цілісності держави під впливом внутрішніх чинників, анексія частини її території іншою державою (оскільки вона вже відбулася), втрата або подальше обмеження державного суверенітету, втягування України до конфронтації міжнародних суб'єктів та економічний занепад, хоча вони залишаються критично високими.

Також помітне зниження експертами оцінки гостроти таких загроз, як втягування України до збройних конфліктів на території сусідніх країн, поширення міжнародних конфліктів на територію України. Водночас впадає в око збільшення в два рази загрози погіршення міжнародного іміджу України – з віддаленням від часів Революції Гідності, коли Майдан був провідним іміджевим фактором України у світі, а також стабільний рівень загрози узурпації влади певними політичними силами. Відмова від російських енергоносіїв призвела до зменшення майже в два рази питомої ваги позбавлення (або значного ускладнення) доступу України до ресурсів (насамперед, енергоресурсів) та позбавлення (значного ускладнення) доступу України до іноземних ринків збуту вітчизняної продукції. Стабільними залишаються загрози критичної залежності стратегічних

Таблиця 2

Які інститути та групи еліт в Україні мають сьогодні найбільший вплив на зовнішню політику країни (сума відсотків більше ніж 100, оскільки експерти могли обирати до трьох варіантів відповіді)?

	червень 2014	грудень 2018
Президент України та його адміністрація	90 %	100 %
Вузьке неформальне коло осіб навколо Президента	27 %	43 %
Фінансово-промислові групи	51 %	33 %
Керівництво Кабінету Міністрів	45 %	11 %
Міністерство закордонних справ	32 %	36 %
Рада національної безпеки та оборони України	8 %	13 %
Верховна Рада	19 %	31 %
Незалежні аналітики, експерти, журналісти	6 %	5 %
Регіональні лідери	10 %	5 %
Ніхто з перелічених	0 %	0 %

Таблиця 3

Яким чином позначається на міжнародному становищі України... (дайте лише одну відповідь)?						
	Умови реалізації інтересів України покращуються, однак поки що без відчутного прогресу	Досягнуто реального прогресу в реалізації інтересів України на міжнародній арені	Міжнародне становище України залишається незмінним	Зберігається тенденція до погіршення, однак вона не пов'язана з діяльністю...	Відбувається погіршення міжнародного становища зокрема й через...	Важко сказати
Діяльність Президента П. Порошенка						
червень 2014	70 %	16 %	4 %	3 %	1 %	6 %
грудень 2018	23 %	13 %	1 %	49 %	8 %	6 %
Діяльність Прем'єр-міністра						
червень 2014 (А. Яценюка)	41 %	43 %	4 %	3 %	4 %	4 %
грудень 2018 (В. Гройсмана)	17 %	30 %	32 %	8 %	4 %	9 %
Дії Верховної Ради						
червень 2014	29 %	1 %	33 %	0 %	17 %	20 %
грудень 2018	19 %	27 %	30 %	0 %	16 %	8 %

Таблиця 4

Чи існують для України наведені загрози? (%)		Існує	Не існує і є всі передумови запобігти її виникненню	Не існує, але може виникнути	Важко відповісти
1.	Порушення територіальної цілісності держави під впливом внутрішніх чинників				
	червень 2014	79	10	10	1
	грудень 2018	57	10	30	3
2.	Анексія частини її території іншою державою				
	червень 2014	94	0	6	0
	грудень 2018	62	8	29	1
3.	Втрата або подальше обмеження державного суверенітету				
	червень 2014	89	9	1	1
	грудень 2018	54	14	31	1
4.	Втягування України до конфронтації міжнародних суб'єктів				
	червень 2014	89	3	9	0
	грудень 2018	56	11	27	6
5.	Втягування України до збройних конфліктів на території сусідніх країн				
	червень 2014	25	36	35	4
	грудень 2018	9	37	50	4
6.	Поширення міжнародних конфліктів на територію України				
	червень 2014	59	10	25	6
	грудень 2018	40	14	38	8
7.	Погіршення міжнародного іміджу України				
	червень 2014	41	46	10	3
	грудень 2018	80	4	15	1
8.	Узурпація влади певними політичними силами				
	червень 2014	43	20	36	1
	грудень 2018	48	20	32	0
9.	Економічний занепад				
	червень 2014	80	6	13	1
	грудень 2018	65	6	29	0
10.	Позбавлення (або значне ускладнення) доступу України до ресурсів (насамперед, енергоресурсів)				
	червень 2014	90	4	6	0
	грудень 2018	49	15		
11.	Позбавлення (значне ускладнення) доступу України до іноземних ринків збуту вітчизняної продукції				
	червень 2014	64	19	14	3
	грудень 2014	48	23	23	3
12.	Критична залежність стратегічних підприємств, галузей економіки від іноземного капіталу				
	червень 2014	57	18	22	3
	грудень 2014	61	10	16	6
13.	Переростання внутрішніх протиріч на відкриті конфлікти із застосуванням сили				
	червень 2014	80	10	10	0
	грудень 2018	37	26	29	8

14.	Перетворення України на буферну зону				
	червень 2014	67	6	23	4
	грудень 2018	66	11	20	3
15.	Поширення на територію України міжнародного тероризму				
	червень 2014	84	14	2	0
	грудень 2018	48	14	36	2
16.	Зниження ефективності силових структур до рівня, що не забезпечує надійного захисту від існуючих та потенційних загроз				
	червень 2014	51	29	10	10
	грудень 2018	55	19	23	3
17.	Високий рівень бідності населення, конфліктогенний рівень майнового розшарування населення України				
	червень 2014	69	10	21	0
	грудень 2018	68	10	21	1
18.	Руйнування системи суспільних цінностей				
	червень 2014	41	30	20	9
	грудень 2018	45	22	27	6

Таблиця 5

Як відомо, існують відмінності між регіонами щодо ставлення до зовнішньополітичного курсу України. Як Ви вважаєте, сьогодні вони...			
1 поглиблюються	2 нівелюються	3 залишаються без змін	4 важко сказати
33 % (06.2014)	39 % (06.2014)	14 % (06.2014)	13 % (06.2014)
16 % (12.2018)	43 % (12.2018)	37 % (12.2018)	4 % (12.2018)

Таблиця 6

Оцініть важливість повернення АР Крим до складу України як мети зовнішньої політики (грудень 2018 р.)				
Дуже важлива 49 %	Важлива 39 %	Другорядна 6 %	Не відповідає інтересам України 5 %	Важко сказати 1 %

Таблиця 7

Оцініть важливість збереження ОРДЛО, окупованих зараз Росією, у складі України як мети зовнішньої політики (грудень 2018 р.)				
Дуже важлива 61 %	Важлива 27 %	Другорядна 4 %	Не відповідає інтересам України 6 %	Важко сказати 2 %

Таблиця 8

Оцініть важливість надання відсічі агресії РФ проти України (грудень 2018 р.)				
Дуже важлива 86 %	Важлива 10 %	Другорядна 0 %	Не відповідає інтересам України 0 %	Важко сказати 4 %

Таблиця 9

Як вплинуло на міжнародне становище України введення воєнного стану у грудні 2018 р.?				
Позитивно 16 %	Скоріше позитивно, ніж негативно 36 %	Ніяк не вплинуло 28 %	Скоріше негативно, ніж позитивно 13 %	Негативно 7 %

Таблиця 10

Оцініть, будь ласка, які існують передумови подальшого розвитку ВПК України? (%)					
	1 добрі	2 посередні	3 низькі	4 нульові	5 важко сказати
червень 2014	21	40	31	1	6
грудень 2018	43	44	9	2	2

Таблиця 11

Оцініть перспективи встановлення ефективної системи цивільного контролю за діяльністю Збройних Сил України					
	Високі	Посередні	Низькі	Відсутні	Важко сказати
червень 2014	23 %	43 %	26 %	3 %	5 %
грудень 2018	25 %	39 %	29 %	3 %	4 %

підприємств, галузей економіки від іноземного капіталу, перетворення України на буферну зону, зниження ефективності силових структур до рівня, що не забезпечує надійний захист від існуючих та потенційних загроз, бідність населення, конфліктогенний рівень його майнового розшарування, руйнування системи суспільних цінностей. Останнє, мабуть, викликано незавершеним характером Революції Гідності. Суттєве зменшення оцінок спостерігалось 2018 р. стосовно небезпеки переростання внутрішніх протиріч на відкриті конфлікти із застосуванням сили (хоча автори цього огляду не поділяють оптимізму експертів з цього питання) та поширення на територію України міжнародного тероризму (табл. 4), якщо, звичайно, вважати його чимось окремим від тероризму російського.

Регіональні відмінності щодо ставлення до зовнішньополітичного курсу України зберігаються, але в експертній спільноті вдвічі зменшилася кількість тих, хто був певен в їхньому поглибленні. Вірогідно, це обумовлено тим, що мешканці окупованих територій п'ятий рік позбавлені будь-якого впливу на цей курс. Водночас зі зміною поколінь погляди українського населення стають менше диференційованими. Росія своєю агресією позбавила перспективи проросійський (прорадянський) курс зовнішньополітичної орієнтації в Україні (табл. 5).

Відновлення територіальної цілісності України та демократичних інститутів на всій її території, реінтеграцію тимчасово окупованих територій після їхнього звільнення визначено як стратегічне завдання політики національної безпеки загалом і зовнішньої політики зокрема. Зовнішньополітична діяльність України у сфері гарантування національної безпеки держави має спиратися на політику

європейської і євроатлантичної інтеграції та здійснюватися на різних рівнях – глобальному, регіональному, субрегіональному. Зусилля на регіональному рівні спрямовуватимуться на створення ефективної системи взаємодії у Центральній та Східній Європі з метою забезпечення безпеки та стабільності. З метою здійснення активної зовнішньополітичної діяльності розвиток Міністерства закордонних справ України має бути спрямований на формування зовнішньополітичного відомства європейського зразка, забезпеченого ресурсами і можливостями, необхідними для ефективного просування інтересів держави.

Експерти проявили певну єдність щодо оцінки важливості повернення АР Крим (81 %) та окупованих територій Донецької та Луганської областей (88 %) до складу України як мети зовнішньої політики (табл. 6,7). Водночас слід визнати, що «мінські домовленості», необхідні свого часу для зупинення російської агресії, вже давно втратили якість засобу досягнення цієї мети. Західні партнери України, як і Москва, яку влаштовує ситуація «частково замороженого» конфлікту, відмовляються шукати нового формату для просування цим шляхом. Санкції проти порушення Росією норм міждержавних відносин нездатні зсунути ситуацію з мертвої точки, стають все більш символічними. Перспектива введення міжнародного миротворчого контингенту в ОРДЛО залишається туманною – в усякому разі, жодні практичні кроки в цьому напрямку не спостерігаються.

Природно, що в сучасних умовах експертне середовище майже одноставно визнає важливість відсічі російській агресії (табл. 8). Захід надає для цього надто обмежену підтримку – покладатися у створенні потенціалу стримування подальшої російської навали доводиться в основному на власні сили.

Таблиця 12

Характеристика змін якісного стану відносин України з деякими важливими для неї зарубіжними державами (%), підсумок перевищує 100%, оскільки можна було вказати до трьох показників)												
	Європейський Союз			Російська Федерація			Сполучені Штати Америки			Польща		
		06. 2014	12. 2018		06. 2014	12. 2018		06. 2014	12. 2018		06. 2014	12. 2018
Зближення		81	49		0	0		20	57		25	20
Дистанціювання		0	2		23	41		2,5	2		2,5	20
Стабільність, збереження статус-кво		3	41		0	0		14	26		40	32
Інтеграція		23	27		0	2		2,5	2		7,5	3
Стагнація відносин		5	14		6	22		7,5	2		7,5	26
Сателітна залежність України		3	7		1,5	2		5	24		0	1
Рівноправне партнерство		6	7		0	0		0	5		35	17
Нерівноправне, асиметричне партнерство		37	35		6	4		27,5	55		2,5	11
Напруга		2	0		98,5	52		20	3		10	0
Ворожнеча		0	0		98,5	93		0	0		0	1
Взаємозалежність		14	13		10	5		0	7,5		15	10
Клієнт-патрональні відносини		26	13		12,5	3		25	27,5		0	0
								25	25		0	3

Таблиця 13

Назвіть трьох – чотирьох учасників міжнародних відносин (країни, союзи держав, міжнародні організації тощо), з якими відносини України розвивалися останнім часом найбільш успішно	
06.2014	12.2018
1. ЄС – 70 % 2. США – 59 % 3. Польща – 57 % 4. НАТО – 15 % 5. Литва – 13,5 % 6 – 8. Грузія, МВФ, Німеччина – по 7,5 % 9. Китай – 7 % 10. ООН – 6 % 11. Канада – 4,5 % 12 – 17. Білорусь, Велика Британія, ОБСЄ, Франція, країни Балтії, Швеція – 3 %	1. США – 67 % 2. ЄС – 61 % 3. НАТО – 42 % 4. Литва – 25 % 5. Канада – 21 % 6. Велика Британія – 12 % 7. Німеччина – 8 % 8. ООН – 8 % 9. МВФ – 6 % 10. Польща – 4 % 11 – 13. Грузія, Естонія, ОБСЄ – по 3 % 14 – 16. Білорусь, Латвія, РЄ – по 2 %

Таблиця 14

Назвіть трьох – чотирьох учасників міжнародних відносин (країни, союзи держав, міжнародні організації тощо), успішний розвиток відносин з якими є найбільш пріоритетним для України сьогодні		
	06.2014	12.2018
1	ЄС – 70 %	США – 81 %
2	США – 66 %	ЄС – 72 %
3	РФ – 19 %	НАТО – 65 %
4	НАТО – 36 %	Німеччина – 23 %
5	Німеччина – 20 %	Велика Британія – 19 %
6	Польща – 16,5 %	Польща – 19 %
7	Китай – 16,5 %	Китай – 15 %
8	МВФ – 5 %	Канада – 13 %
9	Туреччина – 4 %	ОБСЄ – 5 %
10	Велика Британія – 4 %	ООН – 5 %
11-20	ООН – 6,2 % ОБСЄ – 5 % Рада Європи – 4 % Франція, Білорусь, Ізраїль, Індія, Японія – по 2 %	Туреччина – 5 % Вишерадська четвірка – 3 % МВФ – 3 % ГУАМ, Країни Балтії, Литва, Рада Європи, Франція, ЦСЄ, Японія – по 2 %

Таблиця 15

Вплив зарубіжних партнерів на прийняття рішень в Україні (відсоток експертів, які вказали на наявність такого впливу)								
	Європейський Союз	НАТО	Росія	МВФ, інші фінансові установи	США	Транснаціональні корпорації	Рада Європи	ОБСЄ
06.2014	90 %	2 %	60 %	52 %	80 %	6 %	0 %	3 %
12.2018	88 %	18 %	18 %	72 %	89 %	7 %	4 %	2 %

Таблиця 16

Чи процес перетворення України на сателіта Росії остаточно зупинився?					
	Так	Скоріше так, ніж ні	Скоріше ні, ніж так	Ні	Важко сказати
06.2014	20 %	49 %	16 %	9 %	6 %
12.2018	16 %	54 %	19 %	9 %	2 %

Експерти загалом переважно позитивно оцінили вплив на міжнародне становище України запровадження наприкінці 2018 року воєнного стану (табл. 9), хоча щодо нього лунало чимало критики.

Розбудова вітчизняних збройних сил, яка тривала протягом останніх чотирьох років, призвела до якісних змін в оцінці перспектив військово-промислового комплексу України. Майже в два рази зросла кількість відповідей, автори яких вважають, що передумови для нього є «добрими». Абсолютна більшість (87 %) не надає негативних оцінок (табл. 10)

Незважаючи на проведення військової реформи, лише чверть експертів високо оцінюють перспективи встановлення ефективної системи цивільного контролю за діяльністю Збройних Сил України. Таке бачення майже не змінилося за останні роки (табл. 11).

ЧАСТИНА 2. ВОРОГ, ДРУЗІ, БАЙДУЖІ

Якісний стан відносин України з ключовими зовнішніми західними партнерами – ЄС та США 2014 року характеризувався експертами в контексті підтримки Революції Гідності та засудження російської агресії, насамперед, як «зближення» – більше двох третин опитаних дотримувалися такої точки зору (табл. 12). Наприкінці 2018-го оцінка «зближення» з ЄС скоротилася майже вдвічі (незважаючи на позитивні тенденції в економічному співробітництві), натомість з США зросла майже втричі. Водночас відмічалася очевидна стабільна «ворожість» у відносинах офіційного Києва з Москвою, помітно впала кількість експертів, що заявили про сателітну залежність Києва від Москви.

Значна частина опитаних природно вважали відносини як з Європейським Союзом, так і зі Сполученими Штатами «нерівноправним, асиметричним партнерством». Польща помітно послабила (в два рази!) позицію єдиного партнера, характер відносин з яким можна, з деякою мірою умовності, вважати «рівноправним» (порівняно з іншими основними партнерами). Прикро, що це відбулося в умовах наявності спільного ворога і стало результатом проведення недалекогоглядної політики Варшавою. В понад три рази збільшилася кількість експертів, які констатували стагнацію в українсько-польських відносинах. Так само суттєво збільшилася кількість експертів, які вважали, що в цих стосунках має місце нерівноправне, асиметричне партнерство.

Понад три чверті експертів (78 %) вказали на зближення зі Сполученими Штатами Америки. Це обумовлюється, насамперед, більш послідовною політикою Вашингтона підтримки України в її протистоянні Росії.

В переліку трьох-чотирьох учасників міжнародних відносин (країни, союзи держав, міжнародні організації тощо), з якими відносини України розвивалися останнім часом найбільш успішно за чотири роки, двійка лідерів не змінилася, але Сполучені

Таблиця 17

Чи відповідає національним інтересам України негайна денонсація Харківських угод щодо пролонгації перебування на території України Чорноморського флоту РФ? (червень 2014 р.)	
1 Так	60 %
2 Скоріше так, ніж ні	10 %
3 Скоріше ні, ніж так	7 %
4 Ні	6 %
5 Важко сказати	16 %

Таблиця 18

Чи відповідає національним інтересам України негайне скасування Великого російсько-українського договору 1997 року, оскільки РФ порушила всі його засадничі статті? (червень 2014 р.)				
Так 38 %	Скоріше так, ніж ні 25 %	Скоріше ні, ніж так 17 %	Ні 11 %	Важко сказати 9 %

Таблиця 19

Чи відповідає національним інтересам України вихід із СНД? (червень 2014 р.)				
Так 59 %	Скоріше так, ніж ні 31 %	Скоріше ні, ніж так 5 %	Ні 1 %	Важко сказати 4 %

Таблиця 20

Чи вдасться зупинити реалізацію проекту «Північний потік-2»? (грудень 2018 р.)				
Так 2 %	Скоріше так, ніж ні 16 %	Скоріше ні, ніж так 54 %	Ні 11 %	Важко сказати 17 %

Таблиця 21

Чи відповідає національним інтересам України негайна денонсація Угоди 2003 р. з Росією про спільне використання Азовського моря? (грудень 2018)				
Так 28 %	Скоріше так, ніж ні 29 %	Скоріше ні, ніж так 25 %	Ні 8 %	Важко сказати 10 %

Таблиця 22

Чи відповідає національним інтересам України негайний розрив дипломатичних відносин з Росією? (грудень 2018 р.)				
Так 30 %	Скоріше так, ніж ні 31 %	Скоріше ні, ніж так 30 %	Ні 8 %	Важко сказати 1 %

Таблиця 23

Якими є шанси на введення Заходом санкцій, здатних примусити Москву відступити з окупованих територій на сході України? (грудень 2018 р.)				
Високими 19 %	Середніми 39 %	Низькими 28 %	Нульовими 5 %	Важко сказати 9 %

Таблиця 24

Якою є вірогідність введення миротворчих сил під егідою ООН в ОРДЛО 2019 р.? (грудень 2018 р.)				
Високими 27 %	Середніми 40 %	Низькими 19 %	Нульовими 14 %	Важко сказати 0 %

Штати Америки помінялися місцями з Європейським Союзом. На третє місце впевнено вийшла НАТО (показавши свої показники майже в три рази). Натомість Польща залишила третє місце і ледве втрималася в десятці країн, з якими відносини розвивалися успішно (табл. 13).

Схожі показники стосовно міжнародних акторів, успішний розвиток відносин з якими є найбільш пріоритетним для України сьогодні. Так само лідирують США та ЄС, які помінялися місцями порівняно з 2014 роком. Влітку 2014 р., в умовах вже розпочатої російської агресії та після незаконної анексії АР Крим, п'ята частина експертів все ще

вважали розвиток відносин з РФ важливим. 2018 року НАТО впевнено вийшла на третє місце, а Росію взагалі експерти у такій якості не згадували (табл. 14).

Зберіглася трійка зарубіжних партнерів, які, на думку експертів, впливають на прийняття рішень в Україні. Втім, і тут на перше місце вийшли США, які наздогнали ЄС. Помітно поліпшили свої позиції МВФ та інші міжнародні інституції. Впливи Росії помітно зменшилися, але, втім, залишаються доволі помітними – на одному рівні з НАТО (табл. 15). Масштаби негативного впливу Москви на події в Україні визначалися діями «п'ятої колої» Кремля.

Більшість опитаних експертів впевнені, що процес перетворення України на сателіта Росії, особливо характерний для президентства В. Януковича, остаточно зупинився. Втім, кількість тих, хто сумнівається в цьому, дещо збільшився 2018 р. порівняно з 2014 р. Можливо, це пояснюється передчуттям російських впливів на перебіг і результати президентських та парламентських виборів 2019 р. (табл. 16).

2014 року абсолютна більшість експертів вважали, що негайна денонсація Харківських угод 2010 р. щодо пролонгації перебування на території України Чорноморського флоту РФ відповідає національним інтересам України (табл. 17). Денонсація відбулася.

Так само 2014 року більшість вважала, що національним інтересам України відповідало негайне скасування так званого Великого російсько-українського договору 1997 року, оскільки РФ порушила всі його засадничі статті (табл. 18). Проте, як відомо, лише наприкінці 2018 р. Верховна Рада вирішила не продовжувати цей договір з квітня 2019 р.

Природно виглядала також влітку 2014 р. думка 90 % експертів, що вихід із Співдружності Незалежних Держав відповідає національним інтересам України (табл. 19). Ця подія, з якою Київ довго зводівав, теж відбулася.

Останнім часом деякі західні політики бачать Україну, насамперед, як непотрібну проблему для Європи. Але Україна має постати рушійною силою вирішення принципових, системних проблем, зокрема у відносинах між Європою і Росією. Не можна ставитися до Росії і як до цивілізованої держави з нецивілізованою, авторитарною владою, яку «обрали» росіяни. Кремль реагує лише на конкретні прояви сили своїх опонентів, а не на декларації, дипломатичні демарші, «виявлення стурбованості» тощо. Росія розглядає Україну як свого екзистенційного ворога, ставить під сумнів її право на існування як незалежної держави та переслідує остаточну мету – тотальне перетворення на сателіта.

На сьогодні готовність Заходу до протидії серйозним збройним конфліктам чи прямій

Таблиця 25

Якими, на Ваш погляд, мають бути сьогодні основні цілі зовнішньої політики України? Позначте важливість кожної із зазначених цілей (за 3-бальною шкалою, найвища – 1)		червень 2014	грудень 2018
1.	Збереження та розвиток транзитного потенціалу	1,5	1,66
2.	Важливість реалізації угоди про асоціацію з ЄС	1,15	1,41
3.	Нормалізація та розвиток взаємовигідних стосунків з Росією	1,55	3,0
4.	Сприяння надходженню масштабних інвестицій з боку країн Заходу	1,17	1,25
5.	Розвиток зони вільної торгівлі з ЄС	1,23	1,41
6.	Співробітництво в рамках Спільної енергетичної політики ЄС	1,13	1,32
7.	Участь у здійсненні Спільної зовнішньої та безпекової/оборонної політики ЄС	1,35	1,22
8.	Розвиток співробітництва з країнами Центрально-Східної Європи	1,34	1,49
9.	Пріоритетний розвиток відносин з США	1,22	1,06
10.	Розвиток відносин з Китаєм, Індією, іншими азійськими лідерами	2,04	1,82
11.	Висунення нових мирних ініціатив, підтримка політики роззброєння та контролю над озброєннями	1,9	2,15
12.	Активне співробітництво з ЄС, ПАРЕ, іншими європейськими структурами	1,67	1,48

військовій агресії є вкрай низькою, оскільки безпекова політика базується на застосуванні нормативних інструментів, тобто «м'якої сили». Вона не може бути ефективною навіть для підтримання європейської стабільності – тим більше, цілком неприйнятна для нейтралізації жорстких викликів у сфері безпеки. Політику Росії щодо України підтримують певні політичні та бізнесові кола Заходу. Зняття чи принаймні послаблення санкцій вимагають окремі представники великого бізнесу, зацікавлені у відновленні з Росією нормальних торговельно-економічних стосунків. З аналогічними вимогами – на підтримку Росії і проти України – виступають проросійські та антиукраїнські ультраліві, націоналістичні та євроскептичні (ізоляціоністські) партії в країнах Європейського Союзу.

Ситуація навколо побудови газогону «Північний потік-2» (Nord Stream-2) найкращим чином показала «слабкі місця» міжнародного становища Києва. Проявом реалістичного погляду в експертному середовищі є усвідомлення неможливості зупинити цей проект, який є прямою загрозою безпеці України та інтересам ряду країн Східної Європи. Оптимізм з цього приводу зберігали менше 20 % відсотків опитаних (таблиця 20).

Зберігається суперечливість між демократичними і ліберальними ціннісними засадами, які обумовлюють підтримку України в умовах російської агресії та бажанням «зрозуміти Росію», зокрема завдяки меркантильним інтересам і впливу російської пропаганди. Водночас немає розумної альтернативи подальшому співробітництву Заходу та України як за допомогою існуючих механізмів ЄС та НАТО, так і через двосторонню співпрацю. На жаль, досі не йдеться про впровадження секторальних санкцій, а не

точкових санкцій проти окремих осіб чи інституцій. 2018 року опитані експерти впевнено вважали, що національним інтересам України відповідає негайна денонсація Угоди 2003 р. з Росією про спільне використання Азовського моря, ще більшу експертну підтримку мала позиція про негайний розрив дипломатичних відносин з Росією (табл. 21, 22).

Доволі оптимістичною (понад половина) виглядає експертна думка стосовно високих чи середніх шансів на введення Заходом санкцій, реально здатних примусити Москву відступити з окупованих територій на сході України. Теж саме можна сказати і про вірогідність введення миротворчих сил під егідою ООН у ОРДЛО 2019 р. (табл. 23, 24).

Експертні визначення основних цілей зовнішньої політики України протягом 2014 – 2018 років набули певних змін. Важливість реалізації угоди про асоціацію з ЄС, сприяння надходженню масштабних інвестицій з боку країн Заходу, розвиток зони вільної торгівлі з ЄС, співробітництво в рамках Спільної енергетичної політики ЄС, розвиток співробітництва з країнами Центрально-Східної Європи, збереження та розвиток транзитного потенціалу знайшли дещо менше прибічників (оскільки тут здебільшого спостерігаються й деякі позитивні тенденції). Абсолютно втрачені ілюзії на нормалізацію та розвиток взаємовигідних стосунків з Росією. Абсолютним лідером у площині двосторонніх стосунків постала ціль пріоритетного розвитку відносин з США. Розвиток відносин з Китаєм, Індією, іншими азійськими лідерами, участь у здійсненні Спільної зовнішньої та безпекової/оборонної політики ЄС, а також активне співробітництво з ЄС, ПАРЕ, іншими європейськими структурами здобули більше прибічників. Практично відсутні на маргінесі сприяння новим мирним ініціативам, підтримка політики роззброєння та контролю над озброєннями (табл. 25). Природно, що українські експерти переважно більшістю (майже 90 %) як першочерговими завданнями зовнішньої політики держави бачать повернення анексованого Криму та окупованих районів Донбасу (табл. 26, 27).

Олександр Потехін,
доктор історичних наук,
професор Сумського державного педагогічного
університету

Ігор Тодоров,
доктор історичних наук,
професор Ужгородського національного університету

(Завершення матеріалу читайте
у наступних номерах «З.С.»)

Таблиця 26

Оцініть важливість повернення АР Крим до складу України як мети зовнішньої політики (грудень 2018 р.)				
Дуже важлива 49 %	Важлива 39 %	Другорядна 6 %	Не відповідає інтересам України 5 %	Важко сказати 1 %

Таблиця 27

Оцініть важливість збереження ОРДЛО, окупованих зараз Росією, у складі України як мети зовнішньої політики (грудень 2018 р.)				
Дуже важлива 61 %	Важлива 27 %	Другорядна 4 %	Не відповідає інтересам України 6 %	Важко сказати 2 %